

Joan Bastardas en el meu record

Un altre cop, doncs, em veig en la difícil situació de retre homenatge públic a la memòria claríssima del meu mestre, Joan Bastardas i Parera. Difícil perquè és impossible fer-ho sense ser piadosament infidel al seu tarannà, al seu desig, a la seva explícita voluntat. Tothom, o gairebé tothom, sap que Bastardas quan els seus pròxims, crec recordar que arran de la seva jubilació com a professor, insinuàvem la possibilitat d'homenatjar-lo ens va advertir amb comprensió i agraïment, sense enfadar-se, «avec une douceur non exempte de fermeté» —ha escrit bellament Pere Quetglas, deixeble seu i successor en la càtedra—, que no volia saber res d'homenatges, ni en vida seva, ni en memòria d'ell. I això quadrava amb la seva modèstia exemplar i característica. Tinc, però, recursos per justificar, potser a mitges, aquesta meua intervenció: la manera com es preserva la memòria d'un home, d'un mestre, potser no pertany del tot a la seva voluntat, potser pertany relativament als que el recordem i estimem, als que necessitem recordar-lo per tenir sempre present el seu exemple; d'altra banda la institució que m'ha convidat a participar en aquest acte, no és qualsevol institució. És l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i, concretament, la seva Secció Filològica. Ara bé, Joan Bastardas, membre de l'Institut des de 1972, vicepresident entre 1983 i 1986, i director de les seves Oficines Lexicogràfiques de 1990 a 1992, tenia un alt concepte i una alta estima d'aquesta institució. I la tenia, evidentment, com a home de ciència, com a investigador, però diré que encara més com a ciutadà compromès amb el seu país, exactament —i faré servir una paraula que evito curosament i que només aplicada a gent com Bastardas recupera la seva noblesa primitiva— com a patriota. És precisament la lleialtat callada, continuada, ferma, amb la qual va servir l'Institut amb tot el seu saber i amb tota la seva quasi llegendària sagacitat filològica, la que aconsella que jo ara faci el bo i el millor per correspondre a la invitació que se m'ha fet, sí, però també el que justifica, si no vull traïr la memòria del mes-

tre, que recordi que Bastardas no sempre es va sentir tractat per l'Institut de forma que correspongués a tot el que ell li va donar. Va haver-hi *desencontres*, es va sentir decebut, no va entendre accions o omissions que l'afectaren i el feren patir. I deurien ser significatives per a ell, perquè, sent com era una persona que guardava per a la seva intimitat qualsevol sentiment d'aquest tipus, no va aconseguir del tot que els que l'estimaven no notéssim el seu disgust. Dit això, amb no menys claredat he de recordar que Bastardas continuà, ja no dic assistint —mentre les forces físiques li ho van permetre— a les sessions acadèmiques, sinó que la col·laboració amb la institució la va mantenir sempre dintre dels mateixos paràmetres de lleialtat i abnegada dedicació. El seu concurs, la seva opinió mai no van faltar a la Filològica. I cap defallida humana —pròpia o aliena— va entelar l'íntim orgull i el sentit de responsabilitat que va mantenir des del llunyà dia de 1972 en el qual va ingressar a l'IEC.

És, doncs, des d'aquesta complexa perspectiva que em complau recordar la memòria del molt savi, molt modest, molt plorat doctor Joan Bastardas i Parera, membre de l'IEC, mestre meu molt enyorat.

El que significa l'obra de Bastardas per al conreu científic, la cura normativa, la defensa i ennobliment de la llengua catalana, és cosa sobre la qual poden parlar amb més autoritat que no pas jo els distingits membres de la Secció Filològica amb els quals m'honoro de compartir aquesta sessió. Jo voldria parlar sobretot del Bastardas que jo vaig conèixer i tractar dia a dia, el professor universitari i l'ànima de l'Escola de Filologia Llatina de Barcelona. Alguna breu precisió biogràfica, serà, però, oportú de fer-la abans.

Bastardas va néixer a Barcelona l'any 1919. El seu pare, Albert Bastardas i Sampere, va ser el primer alcalde de Barcelona popularment elegit i d'ell va heretar la seva insubornable convicció en la democràcia i el catalanisme i una no amagada vocació política progressista que, si bé no va poder exercir —«vaig arribar massa tard», confessava, «quan es podia fer, ja era massa gran»—, mai va deixar d'orientar la seva feina investigadora i docent cap al servei del país que tant estimava.

Va ingressar a la Facultat de Filosofia i Lletres que ja per sempre seria la seva universitat amb una primerenca vocació pels estudis de filosofia, però el mestratge de Marià Bassols de Climent el va inclinar aviat a la filologia llatina i, més concretament, a la filologia llatina medieval, els estudis de la qual, iniciats per Lluís Nicolau d'Olwer, Bastardas reintroduiria formalment a la Universitat. Després de cursar el doctorat a Madrid va defensar la tesi *Particularidades sintácticas del latín medieval*, que va obtenir premi extraordinari i Premi Antonio de Nebrija 1951. Publicada l'any 1953, fou prologada per l'eminent especialista en llatí medieval Dag Norberg, professor a la Universitat d'Estocolm, qui va exercir un influent mestratge a distància sobre Bastardas, continuat per una fructífera relació que es va mantenir durant tota la vida del filòleg suec. En el seu pròleg s'admirava Nor-

berg «de la richesse des observations nouvelles et intéressantes qu'on trouve dans la thèse de M. Bastardas» i, continuava, «ses recherches, issues de l'école philologique de Barcelone, sont d'une très grande importance pour tous ceux, latinistes aussi bien que romanistes, qui s'intéressent au développement de la langue latine au moyen âge». Si m'he permès de reproduir la citació és perquè en ella apareixen *in nuce* els elements que Bastardas no va mai deixar de desenvolupar en la seva biografia acadèmica i científica: ell es definia com un «llatinista empeltat de romanista» i sempre va tenir una clara consciència de pertinença a una Escola de Filologia de Barcelona, entitat molt més efectiva que institucional, consciència que es va ocupar de transmetre als seus deixebles, entre ells qui l'ha succeït al front del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (GMLC), el professor Pere Quetglas. És aquest últim qui ha subratllat com aquesta dualitat entre llatinista i romanista —que potser hauríem de concretar més, tot substituint romanista per catalanista— es fa ben explícita i fins i tot s'acaba decantant pel costat de la romanística. No hem d'oblidar en cap moment que el GMLC duu un títol ben aclaridor: «Mots llatins i romànics documentats en fonts catalanes de l'any 800 al 1100». El seu objectiu, per tant, no només és el de documentar els neologismes del llatí, sinó, i sobretot, detectar darrere seu l'aparició de les primeres formes catalanes. I de la importància d'aquesta tasca en pot donar fe Joan Coromines, qui, a l'hora de redactar el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, va recórrer, fins allà on li va ser possible, a les datacions establertes pel GMLC. I, de fet, com s'ha pogut detectar amb posterioritat, en els punts en què Coromines no disposava del GMLC, la documentació de les primeres aparicions de molts de mots pateix un sensible retard respecte a la que donà amb posterioritat el GMLC. Però, al costat de la part purament lèxica, la dèria que Joan Bastardas tenia per la sintaxi es deixa veure sovint en la redacció dels articles; alguns d'ells són autèntiques joies sintàctiques. I encara més, cosa insòlita en un diccionari, l'apartat de notes que hi va voler incorporar té un valor extraordinari a l'hora de donar compte de la realitat cultural i material de la Catalunya de l'alta edat mitjana. Ara bé, si el GMLC, iniciat pel seu mestre Bassols de Climent, és l'obra magna de Bastardas, aquella a la qual va dedicar una més gran continuïtat d'esforços i de saviesa, lluitant, al front d'un reduïdíssim i abnegat equip de deixebles, contra una migradesa de recursos de vegades gairebé escandalosa, el fet és que el camp de l'interès del mestre, a partir d'aquesta contribució decisiva per a l'estudi del llatí medieval de Catalunya, del «català preliterari», de la història i les institucions medievals catalanes, es va ampliar progressivament des de ben aviat. D'una forma molt consegüent, va interessar-se per l'estudi del conjunt dels problemes que planteja el text dels *Usatges de Barcelona*, als quals va dedicar el seu discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1977) i del qual va donar, amb la col·laboració d'un grup de deixebles, la primera edició científica establerta amb criteris moderns

(Barcelona, 1984; 2a ed., 1991). Com s'ha insinuat abans, una part substancial de la seva producció científica la va dedicar als estudis de lèxic i sintaxi del català preliterari: entorn d'aquesta temàtica va escriure una gran quantitat de treballs, només parcialment reproduïts, amb una acurada reelaboració, en el llibre *La llengua catalana mil anys enrere* (Barcelona, 1995). Tot recolzant en la seva pregona competència en els problemes i els mètodes de la semàntica i lexicologia històriques, però fent gala d'un estil que, sense minva del rigor, era alhora planer i elegant (una característica de la seva mantinguda fidelitat a alguns aspectes essencials del Noucentisme), Bastardas va triar el gènere literari del diàleg, els precedents clàssics i humanístics del qual tant coneixia i estimava, per exposar qüestions cabdals d'aquells problemes i mètodes en el llibre *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots* (Barcelona, 1996), XV Premi Manuel Sanchis Guarner a la unitat de la llengua catalana i Premi a l'autor de la millor obra d'assaig en català atorgat per la Institució de les Lletres Catalanes per al trienni 1994-1996. Un altre grup de treballs sobre llengua i literatura catalanes, en els quals es preocupa de fets i autors que arriben fins als nostres dies, els va reunir en el llibre «*Els camins del mar*» i *altres estudis de llengua i literatura catalanes* (Barcelona, 1998).

Però malgrat una activitat investigadora vasta i intensa, de la qual les publicacions i els guardons citats són només una mostra selectiva, Bastardas es considerava «per damunt de tot, professor». I la docència, des dels cursos d'introducció a la llengua i literatura llatines —els enyorats «cursos comuns de Filosofia i Lletres»— fins als seminaris i cursos de doctorat sobre temes monogràfics de la seva especialitat, i a la direcció d'innombrables treballs de recerca, tesines i tesis doctorals, va ser una dedicació apassionada durant pràcticament tota la seva vida intel·lectual. És responsabilitat i mèrit seu, com ja s'ha dit, la reintroducció efectiva dels estudis de filologia llatina medieval a la Universitat de Barcelona, disciplina a la qual va fer una decisiva aportació amb la magistral caracterització del llatí medieval publicada a l'*Enciclopedia lingüística hispánica*, l'any 1960, amb el títol ben descriptiu d'«El llatí de la Península Ibérica: el llatí medieval», especialment destacable pel seu caràcter programàtic i per l'anàlisi que contenia sobre l'interès i les possibilitats d'aquests estudis.

Al Bastardas professor, aquell del qual puc parlar amb més proximitat, el vaig conèixer jo el mes d'octubre de 1968, quan vaig venir de la Universitat de València, on havia fet els cursos comuns, per cursar filologia clàssica a la Universitat de Barcelona. Evocar la seva figura —encara no portava la barba que acabà de donar-li l'aspecte bondadós i fins i tot paternal—, ocupadíssim a netejar i carregar la inseparable pipa maltractant amorosament la balustrada del primer pis del Pati de Lletres, requeriria un artista de la paraula. És aquell Bastardas, una barreja inconfusible de tímidesa i accessibilitat, a qui em vaig acostar per primera vegada, jo que ja venia amb una imatge d'ell feta tota de veneració, la que m'havia transmès

la meua excellent professora de llatí de l'Institut de Castelló de la Plana, Josefina Soler i Garcia, deixebia ella també de Bassols i col·laboradora primerenca del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*. Des d'aquell moment vaig ser alumne d'ell, després becari i ajudant, em va dirigir pacientíssimament una tesi irresponsablement triada per mi i per a la qual va tenir un respecte i una curiositat dignes de millor causa. En fi, vaig anar sentint-me deixeble d'en Bastardas en una mesura molt més gran de la que ell acceptava titular-se mestre, que no sé si n'era alguna. Passat el temps, quan jo em podia permetre alguna petita ironia amb ell, acostumava a dir-li: «Doctor Bastardas, no pateixi quan li dic mestre: el seu mestratge s'exerceix d'una manera inconscient, vostè ni se n'adona». No sé si li agradava, em penso que sí. El que jo no esperava en aquells temps és que acabaria per convertir-me en col·lega seu, en company de claustre. Vaig tenir la sort de ser catedràtic de l'*alma mater* barcelonina quan a ell encara li quedaven alguns anys d'activitat en la càtedra i jo podia seguir aprofitant-me de la seva ciència, de la seva bondat i de la seva humanitat, aprenent a prop seu. M'ho va posar tot d'allò més fàcil: jo estava confós, content i no sé si dir avergonyit, avergonyit de portar aquell títol amb tan poca maduresa, ciència i seny —és clar que llavors, fa prop de trenta anys, no podia imaginar com es devaluaria encara més això de fer-se catedràtic. Un bon dia, Bastardas em va començar a tractar de tu (evidentment mai em va passar pel cap fer el mateix amb ell, tot i que començava a estilar-se) i a poc a poc vaig anar sentint que el mot «amic» amb el qual encapçalava les cartes i els bitllets que m'adreçava, va anar convertint-se en una realitat sòbriament expressada i pregonament sentida. Encara faig per fer-me mereixedor d'aquesta dignitat.

Perdó, inevitablement he parlat massa de mi, com sol passar i s'hauria d'evitar en aquests casos. Volia explicar la perspectiva des de la qual vaig anar coneixent el doctor Bastardas progressivament. Va ser, sobretot al començament, la perspectiva d'un alumne. I Bastardas es considerava, ja ho he dit, abans que res, professor, un professor la dedicació del qual no s'acabava, ni de ben lluny, a les classes. Ell era un mestre d'allò que el professor Quetglas ha anomenat «socorrisme científic», mai deia que no a llegir atentament, corregir sòbriament, qualsevol treball que algú li portés, i s'hi deixava, de vegades, el millor del seu temps i la seva paciència. És incomptable el nombre d'articles de col·legues i deixebles, molts d'ells professors d'ensenyament secundari i d'universitat, en els quals l'autor li expressa el seu reconeixement. L'altra cara de la moneda és que, tot cercant sempre el rigor i la perfecció en els seus treballs, també els sotmetia, amb modèstia absolutament sincera, a la crítica de col·legues i deixebles, abans de publicar-los. Creguin que cercar una petita imperfecció, un error, una errada en aquelles acuradíssimes planes era un treball que no obtenia sempre fruits. L'última vegada que vaig veure i compartir temps amb el meu mestre va ser per això. Em va demanar, com solia fer des que no sortia de casa, que pugés al seu pis de Sarrià perquè l'ajudés a corregir

un original. Puc donar testimoni que, com gairebé sempre, no hi havia res per corregir —concretament li vaig suggerir un canvi de puntuació, suggerència que va agrair amb tanta sinceritat que em va desarmar una vegada més: quin seny, quina modèstia, fins al final, vaig pensar—, però sobretot puc donar testimoni que llavors, molts pocs dies abans de la seva mort, encara treballava —si bé evidentment minvat en les seves forces físiques— amb aquella agudesia i afany de claredat i rigor intel·lectual que el van caracteritzar durant tota la seva llarga i fecunda vida. No tinc cap dubte que, de més a prop, com en aquest cas del qual conservo record commogut, o de més lluny, generacions d'universitaris barcelonins i una munió de deixebles, molts d'ells, com he dit, professors d'ensenyament secundari i d'universitat, recorden i recordaran sempre, retallada sobre el fons de les aules o del claustre del Pati de Lletres de la vella universitat barcelonina, la seva figura, la d'un savi professor d'un tarannà alhora paternal i benèvolament irònic, l'esmentat to planer i tanmateix la precisió amb què s'esforçava per explicar les coses més complicades, la humilitat sempre atenta amb la qual escoltava, ell, tan ric de coneixements. Aquest record constituirà sempre un estímul perquè intentem millorar, ara que ell, el mestre estimat, descansa en pau.

JOSEP LLUÍS VIDAL
Catedràtic de filologia llatina
Universitat de Barcelona